

Phedišano go Dikamano tša Baanegwa go ya ka Kgopolo ya Leago Dingwalweng tša Sesotho sa Leboa

Kgalagalo tša Setu le O Iphihletšeng

Erna Mokgadi Mohale

*Faculty of Humanities
University of Johannesburg*
Johannesburg, South Africa

Mmatlala Ruth Selomo

*Faculty of Humanities
University of Johannesburg*
Johannesburg, South Africa

Matseno

Seema sa Bapedi se re: “epiša motsomi Sebata mohla le hlwele bohle”, seema se se ra gore ge batho ba thekgana mathateng ke gona go tliša kwano le phedišano mekgotheng ya bona. Kwano le phedišano ke dilo tše bohlokwa kudu ge go phelwa ka moka bjalo ka batho, ka lebaka la gore “motho ga se mošikanoši, ke mohwanoši.” Ka gona, motho o swanetšwe ke go phela le batho ba bangwe gore batho ba phele ka moka ka khutšo le lethabo; ba swanetše go ba le dikamano tše botse le phedišano. Metse e a tswalelwa, mola bana ba fetoga ditšhiwana, manyalo le ona a phuhlama ka lebaka la go hloka kamano ye botse le phedišano ka malapeng.

Boulerice (2015: 3) o bolela gore tlhamo ya dikamano ke mokgwa wa go iphediša go ya le ka kgopolo ya go fetoga ga dilo.

Kgaolo ye e dumelelana le kgopolo ya Boulerice (2015) ka ge dikamano e le tšona di dirago gore bophelo bo tšwele pele, go etša kamano ya baratani le banyalani. Ka dikamano tše bana ba a belegwa, ge ba gola le bona ba belega ba bona bana, ge ba le gare ba eba le bana, boleloko bo tšwela pele gwa ba le dikamano tša go fapafapana, ka go realo bophelo bja tšwela pele.

Go na le ditiragalo tše dintši tšeo di hlolago mathata ka malapeng, ditiragalo tše di feleletša di dira gore go se be le kwano gammogo le phedišano. Se se hlola mathata kudu ka ge go feleletša go se na kwano magareng ga batho bao ba phelago le go dula mmogo ka lapeng le tee. Ka gona dikamano di feleletša di senyega. Go tloga mengwageng ya kgale batho ba be ba kgona go dula gabotse ka lapeng le tee e le ba bantši ntle le mathata, ba be ba kgona go pipa magole ao a lego gona ka lapeng ntle le gore a lemogwe goba a tsebje ke batho ba ka ntle. Monna o be a kgona go ba le basadi ba bantši le bana, ba dula ka lapeng le tee go se na ntwaga goba kgethollo. Ngwana yo a hlokofaletšwego ke batswadi e sa le lesea le yena o be a godišwa gabotse ka lerato go swana le bana bao ba nago le batswadi ntle le gore a tsebe goba go lemoga, go fihla ba mmotša nnete ka seo se hlagetšego batswadi ba gagwe. Tše ka moka di tlišwa ke kwano le go ba le phedišano.

Ka go šomiša kgopolo ya leago go tša phedišano, go tlo sekasekwa mabaka ao a hlolago tlhokego ya phedišano, ao a feleletšago a senya dikamano ka malapeng. Go tlo lekolwa gape go amega ga batho bao ba ikhwetšago ba le ka gare ga dikamano tšeo di hlokago phedišano ye botse, le gore ke dipetho dife tšeo di tšewago ge go amegilwe gampe ka gare ga dikamano tšeo. Kgaolo ye, ke tshekatsheko ya phedišano go lebeletšwe kamano ya baratani le banyalani, batswadi le bana ba bona, bana ba motho, ditšhiwana le maloko a setšhaba, ditšhiwana le meloko. Go sekwasekwa phedišano go tšwa go padi ya M.S. Machitela ya Kgalagalo tša Setu (2013) le Papadi ya O Iphihletšeng ka L. Maphoso (2015).

Tshekatsheko ya phedišano go dikamano tša go fapafapana go dingwalwa tše di kgethilwego

Go tlo lebelelwa le go hlahlobja phedišano ka malapeng go etšwe šedi go padi ya go ngwalwa ke Machitela M.S yeo e bitšwago Kgalagalo tša Setu (2013) le papadi ya O iphihletšeng (2015) ye e ngwadilwego ke L. Maphoso. Go tla elwa hloko go kamano ya banyalani, kamano ya bana ba motho, kamano ya batswadi le bana ba bona, le kamano ya maloko le ditšhiwana. Gwa buša gwa tšweletšwa thulano yeo e hlolwago ke tlhokego ya phedišano ka malapeng go lebeletšwe dikamano tšeo tša ka godimo.

Kamano le phedišano magareng ga baratani pading ya Kgalagalo tša Setu (2013)

Go sekasekwa le go hwetša mathata ao a hlolago thulano magareng ga banyalani goba baratani, go lebeletšwe lenyalo la Molatelo le Mojagobedi go tšwa pading ye.

Phedišano

Ge go se na phedišano magareng ga banyalani, go ba le mathata a mantši. Baratani goba banyalani ba phela ba elwa le ka dilo tše nnyane. Mathata a a feleletša a dira gore manaba a kgone go tsena ka lapeng ba itirele boithatelo ka ge lapa le sa tia ebile go se na phedišano. Go tšwa mo pading ye ya Kgalagalo tša Setu (2013), Molatelo le Mojagobedi ga ba na phedišano ka ge ba sa boledišane ebile lenyalo la bona le na le diphiri le go se botege. Go hloka phedišano ka lapeng la bona go bonala ge Mojagobedi a kgopela mogwera wa gagwe Tumpu gore a mmolelele le Molatelo gore a kgone go tseba ge go na le bothata goba seo a se dirilego se dirago gore go se be le phedišano. Ntlha ye e hlatselwa ke setsopolwa se se latelago:

“Mojagobedi a ka se re go tšwa wena wa tsena. Bjale o re o hloma bjang Mojagobedi yoo wa gago?”

“O re ka mo lapeng ga le phedišane gabotse.”

“Gomme o tloga a go boditše nnete.”

“O mpoeditše nnete?”

“Motho yoo wa gago wa ntšhišimiša.”

(Machitela, 2013: 40)

Poledišano ya Tumpu le Molatelo e laetša gabotse gore ka lapeng la Mojagobedi le Molatelo ga go na phedišano. Gore ga go na phedišano ka lapeng la bona, babadi ba lemoga ge Molatelo a sa tshepe Mojagobedi ebile a na le lehufa, mola Mojagobedi a sa botegele Molatelo le lenyalo la bona. Se sengwe seo se laetšago go hloka phedišano ke gore ba be ba fela ba sa boledišane. Ge nkabe go na le phedišano Molatelo le Mojagobedi ba be ba tla kgona go dula fase ba rarolla mathata a bona, ntle le gore Mojagobedi a be a kgopele mogwera wa gagwe Tumpu gore a mmolelele le Molatelo. Ba be ba ka no re go bona gore ba palelwa ke go phedišana ba bitša batswadi ba bona gore ba tle ba dule le bona fase ba kgone go thuša gore go be le phedišano ka lapeng le.

Go se tshepane

Ke selo se sebotse gore ge go phelwa ka lapeng, batho ba fele ba tshepana le go se naganelane bobele. Go tshepana ga balekane go hlola moya wa khutšo le lethabo ka malapeng ka ge go se yo a tla bego a belaela gore molekane wa gagwe o dira eng ge a se kgauswi le yena. Molatelo o be a sa tshepe molekane wa gagwe Mojagobedi gore o tla ba le yena mahlokong le maimeng ka ge a palelwa ke go mmotša ka bolwetši bja gagwe bja kankere ya molomo wa popelo. Babadi ba lemoga taba ye ge molaodiši a hlaloša gore:

Ge e le taba ya go hlalošetša Mojagobedi gore eng ke eng yona o ile a e phaela ka thoko. Go ya ka yena, go botša mogatšagwe ka bolwetši bjo bja gagwe bja kankere e be e tla ba go saena dipampiri tša tlhalo.

(Machitela, 2013:91)

Molatelo o ipotša gore Mojagobedi o tla mo hlala ge a ka tseba ka bolwetši bja gagwe bja kankere. Ke ka fao a ilego a tšea

sephetho sa go se mmošše a dira taba ye sephiri. Sephiri se se hlola mathata a mantši ka gare ga lenyalo la bona. Se se itaetša gore banyalani ba bantši ba na le mathata ao ba lebanago le ona, ao ba sa kgonego go a botša balekane ba bona ka lebaka la go se ba tshepe. Se sengwe gape seo se laetšago gore Molatelo ga a tshepe Mojagobedi ke gore o be a fela a lekolalekola sellathekeng sa Mojagobedi a nyaka go bona gore o boledišana le bomang ka ge a be a fela a gononwa gore o a ratana ka ntle. Se se iponagatša ge a leletša Thabitha molaodi wa Mojagobedi a mo omanya a gononela gore mohlomongwe monna wa gagwe o ikutswa le yena. Se se tla lemogwa setsopolweng se se latelago:

Ke re re boledišana fela ge a mpošiša gore ke ka lebaka la eng ke sa boa ka pela mošomong, goba ke be ke bolela le mang mogaleng. Ge nka lebala sellathekeng sa ka o tla šala a se kgotlakgotla. Tšatši le lengwe gape o ile a ba a leletša Thabitha mogala a mo omanya.

(Machitela, 2013: 33)

Go se tshepe Mojagobedi ga Molatelo ke sešupo sa gore manyalo a mantši a phuhlama ka lebaka la go se tshepane ga banyalani. Se se feleletša se hlola mathata ka malapeng ka ge banyalani ba fela ba naganelana bobé ntle le bohlatse, go feleletša go se sa na phedišano ka malapeng ka lebaka la go hloka go tshepana. Molatelo o kgotlakgotla sellathekeng sa Mojagobedi ebile o hlapaola Thabitha ntle le bohlatse bja gore o ratana le Mojagobedi. Se se be se ka no feleletša se dirile gore Mojagobedi a lahlegelwe ke mošomo ka ge Thabitha e le molaodi wa gagwe. Go se tshepane le go naganelana bobé go dira gore baratani ba feleletše ba dira dilo tša bošilo go swana le go nyaka go lwa le batho bao ba naganago gore ba ka ba ba ratana le balekane ba bona. Ka dinako tše dingwe, go se tshepane go ka feleletša go hlotše tlhalano, goba gwa dira gore batho bao ba naganelwago bobé ba feleletše ba dira seo ba naganelwago gore ba a se dira.

Tlhokego ya poledišano ka gare ga lenyalo

Molatelo le Mojagobedi ba no phela ka setu ntle le go boledišana le ge ba bona gore lenyalo la bona le a nwelela. Mojagobedi o be

The Uncommon becomes Common

a no phela bjalo ka semumu ge a fihla ka lapeng la gagwe ka ge Molatelo a be a no mo homolela ntle le go mmotša gore bothata ke eng. Se se tla lemogwa ge molaodiši a re:

Poledišano magareng ga bona e ile ya sesefala. Ditaba tše dintši tše bohlokwa ba be ba se sa hlwa ba boledišana ka tšona ge e se ditshele fela.

(Machitela, 2013: 32)

Gape a buša a re:

Mojagobedi o ile a fihla lapeng la gagwe, gomme bjale ka ge ka moka re ka no porofeta gore o ile a amogelwa ka setu.

(Machitela, 2013: 46)

Lenyalo la Mojagobedi le Molatelo le thoma go fokola ka gona go palelwa ke go boledišana ga bona. Ge nkabe Molatelo le Mojagobedi ba ile ba dula fase, ba boledišana ka mathata a bona, ditaba di be di ka se befe ka mokgwa wo di lego ka gona. Se sengwe gape ke gore ge nkabe ba ile ba bona gore ba palelwa ke go rarolla mathata a bona, ba bitša batswadi ba bona gomme ba dula fase le bona ba ba botša mathata ao ba lebanego le ona. Taba ya gore Molatelo a ye go botša batswadi ba gagwe gore o nyaka go hlala Mojagobedi le yona ga se ye botse ka ge a se a boledišane le Mojagobedi pele, le gona Mojagobedi o be a se gona gore a ka tla a bolela lehlakore la gagwe la ditaba.

Go bohlokwa gore ge batho ba ratana, ba fele ba dula fase ba boledišana. Ga go ka moo yo mongwe a ka tsebago gore go na le seo se sa fetišego yo mongwe gabotse, ntle le gore a ntšhe sa mafahleng a gagwe. Go hloka poledišano ga Molatelo le Mojagobedi go dira gore Molatelo a dule ka sephiri sa gore o a lwala, mola Mojagobedi a thoma go ratana ka ntle. Ka poledišano, tše ka moka di be di ka thibelwa pele di ka direga.

Go se botege

Manyalo a mantši a phuhlamišwa ke baratani ba go se botege manyalong le maratong a bona; ba eba le maratwana a ka thoko. Se se feleletša se bitša manaba gore a tsene ka lapeng ebile a tliše go hloka khutšo le mathata a mantši. Se sengwe ke gore baratani ba go se botegeleane, ge ba tsenela tša thobalano le baratani ba bona ba ka thoko ba sa itšhireletše ba feleletša ba tliša malwetši go balekane ba bona goba ba eba le bana ka ntle ga manyalo a bona. Dikgonono tša Molatelo tša gore Mojagobedi o a ratana ka ntle di a iponagatša gore ke nnete ge Mojagobedi a thoma go ratana le Fiona. Se se itaetša gore Mojagobedi ga a botegele mosadi wa gagwe, ebile ga a hlomphe le lenyalo la gagwe. Taba ye e tšweletšwa ke ge molaodiši a tshwa a gore:

Mojagobedi o ile a utswega pelo le ge mathomong a be a sa kwešiše gore o hloma bjang. Afaeya o be a sa kwešiše gore o hloma bjang mola a ile a ithaopa go felegetša Fiona gae? O ithaopile bjalo e le gore dinomoro tša mogala tšona ba be ba di neane di sa tloga.

(Machitela, 2013: 76)

A buša a re:

Tšatši lela Mojagobedi a go hlwa a ipshina le Fiona kua ga Sekgopo, [...]

Ka ge le yena a be a thabišitšwe ke tša mo a tšwago, o ile a se tenege a fo segasega [....]

(Machitela, 2013: 54)

Morago ga go ratana le Fiona, Mojagobedi o thoma go se sa belaela kudu ge Molatelo a sa mo sware gabotse. O no fihla ka gae a thabišitšwe ke tša mo a tšwago a no fela a segasega. Se se ipontšha gore ge molekane a sa thaba ka gae, ge a ka tšwa a ratana ka ntle, mekaola e ka no leka go ba thabiša ba feleletša ba tšwele ka gare ga manyalo. Go se botege ga se selo se se botse ebile ga go rarolle mathata, go nama go a dira gore a golele godimo, ka ge molekane yoo a sa botegelelwago a ka feleletša a

nyaka go tšwa ka gare ga lenyalo. Ditlamorago tša go se botege di ama bana le ba lelapa gampe ka ge lenyalo e se selo sa batho ba babedi fela, mohlang baratani ba nyalanago malapa a bobona a ba selo se tee.

Tumelelo ya bagwera go ba karolo lenyalong

Go ba le bagwera ke selo se se botse efela go bohlokwa gore motho a lemoge mohuta wa bagwera bao a ikgweranyago le bona, ka ge e se bagwera ka moka bao ba go lakaletšago dilo tše dibotse. Molatelo o fela a botša bagwera ba gagwe bao a šomago le bona mathata a lenyalo la gagwe. Mphapantšhi le Keletšo ba be ba fela ba mo fa maele gore a kgone go lokiša mathata a lenyalo la gagwe. Mphapantšhi o be a fela a fa Molatelo maele a go se be a mabotse, go swana le ge a be a mo eletša gore a hlale Mojagobedi. Seo se tšwelela setsopolweng sa ka mo fase:

Mmalo! ekwang gore lešilo la mosadi le reng. Hlala mpša e swabe! Nkabe ke le wena ke be [...]

Mola Keletšo a mo eletša ka gore:

Molatelo, latela pelo ya gago o tlogele ditšiebadimo tše di bolelwago ke yo Mphapantšhi. O kile a hlala mang yena ka gore le selo se go thwego ke lenyalo ga a se tsebe o fo kwa go bolelwa ka sona?

(Machitela, 2013: 120)

Maele a Mphapantšhi a mo tšweletša e se mogwera yo mobotse. Ga se maele a go aga fela ke a go thuba lapa la mogwera wa gagwe. Gape a tšweletša Mphapantšhi bjalo ka motho wa go inyakela Mojagobedi; ka fao, o lahletša mogwera wa gagwe gore a kgone go ba le Mojagobedi. Seo se bonagala ge a re go hlakana le Mojagobedi a nyaka go ja dijo le yena, a ba a nyaka le dinomoro tša gagwe tša mogala. Taba ye e tšwelela mo setsopolweng se se latelago:

Taba tša Mphapantšhi di be di mo tlabile. E se ka phošo nnete gona ka gore e ka se re la mathomo o hlakana le

motho, motho yoo a ba a šetše a go thabela kudu ebile a go mema le gore o je le yena. Na Mphapantšhi yo o hloma bjang-ke Mojagobedi o ipotšiša a batamela sefatanaga sa gagwe.

(Machitela, 2013: 68)

Se sengwe seo se laetšago gore Mphapantšhi ga se mogwera wa potego ke ge a botša Molatelo gore o bone sefatanaga sa Mojagobedi se tsena ka lapeng la mosadi yo mongwe bošego. Mphapantšhi o be a bolela maaka ka ge a be a nyaka gore Molatelo a hlale Mojagobedi. Yena o re:

“Mpotše Molatelo, na o tseba Mojagobedi a na le mogwera GaMaupa?”

“Ga ke tsebe”

“A ke re o a bona Keletšo, Mojagobedi ga a na mogwera yoo Molatelo a mo tsebago kua GaMaupa. Le gona motho yoo ke bonego sefatanaga sa Mojagobedi se tsena lapeng la gagwe ke mosadi yoo a se nago monna.”

(Machitela, 2013: 119)

Dipolelo tša Mphapantšhi di bontšha gore baratani ga ba swanela go tsentšha bagwera lenyalong la bona. Sepedi se re ‘taba ke tša ba babedi wa boraro ke mpheane’. Ditaba tša Mphapantšhi di šupa gore ga se bagwera ka moka bao ba thabago ge bagwera ba bona ba atlega goba dilo di ba sepelela gabotse. Se se bontšha gore bagwera ba kgona go tsena ka lapeng ba hlola mmudubudu go swana le ge Mphapantšhi a be a hlohleletša Molatelo go hlala Mojagobedi, mola ka go le lengwe a inyakela yena. Ke ka fao Sepedi se rego: ‘kgenkgerepe ge e sega ka leino, ka le lengwe e a epa’, Mphapantšhi o be a itira o ka re o ema le go eletša Molatelo, mola a be a inyakela Mojagobedi.

Kamano le phedišano magareng ga batswadi le bana ba bona go Kgalagalo tša Setu (2013) le O Iphihletšeng (2015)

Kamano magareng ga Matome le batswadi ba gagwe, Molatelo le Mojagobedi

Ka lebaka la mathata ao a lebanego le ona, Molatelo o fela a kgadimola morwa wa gagwe Matome ge a boledišana le yena. O re ge a boledišana le yena, a se boledišane le yena gabotse. Se se šupa gore ge batswadi ba na le mathata ao a sa amego bana ba bona, ba bangwe ba feleletša ba ntšhetša pefelo ya bona godimo ga bana bao ba se nago molato. Matome o tlwaetše gore mmagwe o mo solela dijo efela o tlabja ke go kgadimolwa le go fotlelwa ge a kgopela dijo le go leka go swara mehlamu le yena. Poledišano ya bona e tšwelela ka tsela ye:

“Owee! Nna ditaba nka se di lebelele. Wena mma di a go kgahla?”

“E ya go hlapa ke bošego!”

“Gape ga se ke je dijo.”

“Ga o tsebe mo di lego gona?”

“Molatelo o rile go bolela bjalo, morwagwe a nama a leba ka phapošing ya boapeelo a yo itsholela dijo. Matome le yena o ka se tsebe gore o be a gopotše bjang ka gore a ka se re mola a bone rragwe a itsholela dijo, a gopola gore yena o tla solelwa ke mmagwe.”

(Machitela, 2013: 47)

Ditiro tša Molatelo di dira gore Matome a nagane gore mmagwe ga a na taba le yena ka gore ga a tsebe gore mmagwe o na le mathata. Se se ka dira gore Matome a ngale ebile a se sa nyaka go fetša nako le batswadi ba gagwe. Se sengwe ke gore Matome a ka thoma go lemoga gore go na le mathata magareng ga batswadi ba gagwe, gomme a thoma go dira dilo tša go tšwa tseleng gore a se be le kgatelelo ya monagano. Se se ka tla sa ama gampe dithuto tša gagwe ka sekolong.

Ka go le lengwe Mojagobedi ke yena a felago a fetša nako le morwa wa gagwe ka gore o na le go bogela thelebišene le yena, ba ba swara mehlamu. Se se iponagatša ge Matome a dutše le tatagwe a gana gore ba bogele ditaba. Se se tšweletšwa ke poledišano ya bona:

“Nna ditaba di a mpora, wena di a go kgahla?”

Di go pora ka eng? A o a tseba gore go pora ke go dira eng?”

“Nna ga ke nyake go di lebelela. Nna ke nyaka filimi ya Avatar. O a e tseba filimi ye tate?”

Ee, ke a e tseba. Eupša o lemoge gore mo defiliming go a bapalwa, mola ditabeng go begwa ditiragalo tša nnete.”

(Machitela, 2013: 47)

Le ge ditaba tša Matome di sa name di tšwelela gantši mo pading, se se šupa gore kamano ya batswadi le bana e senywa ke go kgadimolwa goba go se boledišane le bona gabotse. Le ge Matome a ka hlakana le mathata ka ntle, a ka palelwa ke go botša mmagwe ka ge a tšhaba gore o tla mo kgadimola le ge a se na molato. Ka go le lengwe, kamano ya Matome le tatagwe e ka tia ka lebaka la gore tatagwe o kgona go fetša nako le yena, ebile o a mo theeletša. Se sengwe seo se lemogwago ke gore Mojagobedi ga a ntšhetše mathata a gagwe godimo ga ngwana wa gagwe, le ge a imelwa ke mathata a gagwe le Molatelo, o kgatha tema ya gagwe ya go ba tate bophelong bja ngwana wa gagwe. Se se laetša gore batswadi bao ba ntšhetšago mathata a bona godimo ga bana ba bona, ba swara bana ba bona gampe.

Kamano le phedišano magareng ga baanegwa ba O Iphihletšeng (2015): Mahunela le bana ba gagwe Benjamin le Rebone

Ke maikarabelo a motswadi ofe goba ofe go netefatša gore bana ba gagwe ba a ja, ba a ithuta, ba a apara le go hwetša ditshwanelo ka moka. Go tšhaba go tšea maikarabelo le bongame bja Mahunela di senya kamano ya gagwe le bana. Se se

bonagala ge Mahunela a gana go fa morwedi wa gagwe tšhelete ya go tšwetša dithuto pele kua yunibesithi.

Rebone: Ke swanetše go tšwela pele ka dithuto, ke ye go ithutela tša dijo. Ke moo ke tlogo humana mošomo wo mo kaone.

Mahunela: (Ka bogale) Bjale go tšwetša tšona dithuto tšeo tša gago pele, ga go nyake tšhelete?

Rebone: Go a e nyaka.

Mahunela: (ka tlhonamo) Rebone ga ke na tšhelete.

(Maphoso, 2015: 19)

Go gana go lefela dithuto tša Rebone go laetša gore Mahunela ke motswadi wa go hloka maikarabelo ebile ga a na taba le bokamoso bja ngwana wa gagwe. Gape go gana go tšea maikarabelo ga Mahunela baneng ba gagwe go dira gore Rebone a feleletše a tlelwa ke megopolo ye mebe, mola Benjamin a feleletša a iphetoša lehodu ka go utswa dikgomo tša tatagwe le tša batho ba bangwe. Se se bonagala ge Benjamin le Monyaku ba gapa dikgomo go yo di rekiša, bona ba bolela gore:

Monyaku: Benjamin, mošomo wo re o dirago o kotsi kudu. Le gona nna ke lapile.

Benjamin: Monna re a fihla Roedtan. Re swanetše go fihla pele letšatši le hlaba.

Monyaku: Ke tša ga mang tšona dikgomo tše?

Benjamin: Ke tša gešo dihlakane le tša batho.

Monyaku: Re ya go di rekiša ka moka? Ga re tlo swarwa?

(Maphoso, 2015: 70)

Ditlamorago tša go palelwa ke go hlokomelwa ke batswadi ba gago bao ba go belegago, di ka go fetša selotsoko seo o sego

sona. Benjamin o loga maano le mogwera tsoko wa gagwe go yo utswa dithoto tša tatagwe tšeo di hlakanego le tša batho ba bangwe. Go utswa ga Benjamin go hlolwa ke megabaru le go hloka maikarabelo ga Mahunela, tatagwe.

Rebone o gopola go ipha banna le go ipolaya ka ge a palelwa ke go tšwetša dithuto tša gagwe pele. Mahunela ga a na taba ka ge a mmoditše gore yena ga a na tšhelete. Se se mo swara gampe, ke ka fao a tlelwago ke dikgopolo tše tša go tšwa tseleng. Se se lemogwa ge a bolela le mogwera wa gagwe Hlogi mabapi le go nyaka go fediša bophelo bja gagwe, gomme yena o re:

Rebone: (O nyamile) Mahlogonolo mogwera, gape nkare nka tšea thapo ka itekeletša.

Hlogi: (O a mo kgothatša) O se bolele bjalo, Rebone. Bophelo ga bo felele mo.

Rebone: Ke tla ba ka ipha banna ba dilori gore ke kgoboketše tšhelete.

(Maphoso, 2015: 28)

Setsopolwa se sa ka godimo se laetša gore go hloka tlhokomelo ga batswadi go bana ba bona go feleletša go ba diriša dilo tša go se loke. Rebone o bona go le kaone go ipolaya goba go ipha banna go efoga tshokolo yeo a lebanego le yona ka lebaka la tatagwe wa go hloka lerato la botswadi. Ke ka fao Benjamin a sa nyakego go kwa selo ka tatagwe, le ge a mmitša gore a tle a mo kgopele tshwarelo, o be a sa nyake go ya. Rebone o phegelela go lokiša kamano ya buti wa gagwe le tatagwe. Se se bonagala ge a leletša Benjamin mogala go mmotša gore tatago bona o a lwala ebile o nyaka go mo kgopela tshwarelo. Taba ye e tšwelela poledišanong ya bona ya ka tlase:

Rebone: Buti Benjamin, nke o tle mo gae ka pela.

Benjamin: ke tlo dirang?

Rebone: Tate o re o nyaka go go bona.

Benjamin: Mang? Ge ke nyakwa ke yoo gona lebala. Nka se tle go fihla o mpotša gore o tšerwe ke Phiri.

Rebone: (Ka boleta le phophotho) Aowa, hle Benjamin! Tate o a babja. Mola ebile a re o nyaka go go kgopela tshwarelo.

(Maphoso, 2015: 106)

Kamano ya Mahunela le bana ba gagwe e laetša gore bana ba bantši ba tšwa tseleng ka lebaka la batswadi ba bona bao ba sa nyakego go tšea maikarabelo. Bana ba feleletša ba ba manaba setšhabeng ka ge ba leka ka mekgwa yeo e tšwelego tseleng go iphediša. Ge nkabe e se morutišigadi Kgoroši le moruti Shai, nkabe Rebone le yena a tšwele tseleng a gerema le banna ba dilori. Ba bangwe ba bana ba feleletša ba se sa nyaka go ba le kamano le batswadi ba bona, go swana le Benjamin ge a sa nyake go yo bona tatagwe Mahunela ge a be a le diphateng tše di fišago.

Kamano le phedišano magareng ga bana ba motho

Ben-Nun (2010: 16–17) o šomiša mehlala ya go tšwa Beibeleng go tšweletša kamano ya bana ba motho. Mehlala ye a e šomišago e tšweletša mabaka ao a hlolago thulano ka gare ga kamano ya bana ba motho. Sengwalwa sa gagwe se laetša gore bana ba motho ba ka hufalekana, ba bolayana ka lebaka la lehufa leo le hlolwago ke mabaka ao a fapanego, go swana le ge yo mongwe a na le menyetla ya bophelo go feta yo mongwe, goba a tšwelela bophelong.

Rebone le Benjamin

Rebone le Benjamin ke bana ba motho, ba fapana kudu ka maitshwaro moo motho a ka se dumelego gore ba tswetšwe ke motho yo motee ge go lebeletšwe mediro ya bona le ka moo ba sa fiwago ka go swana ge go etla tabeng tša thuto. Benjamin o a palelwa ge go etla tabeng tša sekolo ebile o feleletša a tlogela sekolo mola ka go le lengwe Rebone o filwe mabjoko ge go tla go tša sekolo.

Benjamin: Ke nyaka gore o tsene ka mola lebenkeleng la diaparo tše dikaone, o kgethe diaparo tše o di nyakago gore ba se tlo go nyatša kua sekolong.

Rebone: Gape nna buti Benjamin ga ke ye sekolong. Ke tlo no bala ke le ka gae.

Benjamin: Le gona ga go tshwenye, ngwanešo. Ke no nyaka gore bophelo bja gago bo thome go fetoga matšatši a.

(Maphoso, 2015: 61)

Benjamin le Rebone ba na le kamano ye botse le phedišano ka ge Benjamin a sa hufalele Rebone ka katlego ya gagwe tabeng tša sekolo. O thekga moratho wa gagwe. O rekela Rebone diaparo tša sekolo gore a kgone go lebelelega bjalo ka bana ba bangwe ge a eya sekolong ka tšhelete ya dikgomo tšeo a di utswitšego. Rebone le yena o hlomphe le go thekga buti wa gagwe, le go mo lemoša gore ditiro tša gagwe di tlo mo tsentšha mathateng. Go ya ka kgaolo ye, dikamano tše dintši tša bana ba motho di senywa ke lehufa le go se thekgane.

Kamano le phedišano magareng ga ditšhiwana, maloko le setšhaba

Skinner le bangwadi ba bangwe (2006: 622) ba hlaloša gore bana ba go hlokofalelwa ke batswadi ka moka ba bitšwa ditšhiololo mola ba go hlokofalelwa ke motswadi yo motee ba bitšwa ditšhiwana. Ba tlaleletša gape ka gore lentšu le le ka šupa bana ba batswadi bao ba palelwago ke go ba hlokomela le go tšea karolo maphelong a bona. Nyakišišo ye e dumelelana le kgopolo ya bona, ka gona Rebone le Benjamin ba bonwa bjalo ka ditšhiwana ka ge ba na le motswadi yo motee fela. Se sengwe ke gore Mahunela ga a tšee maikarabelo a gagwe a botswadi, se se tiišetša kgopolo ya gore ke bona ditšhiwana.

Rebone le Benjamin ba amega gampe ka ge Mahunela a palelwa ke go ba hlokomela ebile a sa nyake go tšea maikarabelo a gagwe a botswadi. Ba feleletša ba tšea dipheho tšeo e sego tša

maleba le go thoma go dira dilo tša go tšwa tseleng ka lebaka la go hloka tlhohleletšo le thekgo go tšwa go Mahunela, go swana le ge Benjamin a thoma go utswa dikgomo, mola Rebone a gopola go ipha banna ka go hloka tšhelete ya go ya sekolong.

Le ge batswadi ba ka palelwa ke go hlokomela bana ka lebaka la mabaka a go swana le tšhelete, mantšu a bona a kgothatšo, tlhohleletšo le thekgo di kgatha tema ye bohlokwa maphelong a bana ba bona gore ba be le tebelelo ye botse ka bophelo ebile ba dire dilo tšeo di tlo amago maphelo a bona gabotse.

Kamano le phedišano magareng ga Rebone, Jemina le Saranki

Jemina le Rebone

Jemina ke mmame wa Rebone, moratho wa mmagwe. Jemina o na le kamano ye botse le bana ba mogolo wa gagwe, kudukudu Rebone. Jemina o thekga Rebone le go mo hlohleletša gore a ithute, se se bonagala ge a eya lapeng la Mahunela go leka go boledišana le yena ka bongame bja gagwe le gore a lefele Rebone dithuto tša gagwe. Poledišano ya bona e sepela ka tsela ye:

Jemina: (Ka sekgaphu) Wena Mahunela, na dihlong tša gago o di išitše kae?

Mahunela: O ra ka eng Jemina?

Jemina: Ka gore ga o swabe, monna towere, ge ngwana wa gago a e tla go no ba mmalehlwele bjaka rena mola o ka mo iša sekolong?

(Maphoso, 2015: 27)

Ketelo ya Jemina go Mahunela e laetša gore o thekga Rebone ka dithuto tša gagwe, se se nama se fa Rebone maatla a go ithuta le go swarelela ditorong tša gagwe. Le ge Jemina a se na tšhelete yeo a ka e fago Rebone gore a ithute, maitapišo a gagwe le mantšu a gagwe a laetša thekgo. Ka thekgo ya Jemina, Rebone

a ka no ba le mafolofolo a go leka go nyaka mekgwa ye mengwe ya go lefela dithuto tša gagwe go swana le go ingwadišetša pasari ka lebaka la gore ge go na le motho yo a go thekgago le ge o nyaka go lahlela toulo, ge o gopola thekgo le mantšu a gagwe o no fela o swareletše.

Sarinki le Rebone

Bjalo ka mogadibo wa Rebone, Sarinki o thuša Rebone go lefela dithuto tša gagwe le go mo rekela dipuku efela ga a nyake go tsebja ka ge a mo lefela ka tšhelete yeo a e utsweditšego Mahunela. Taba yeo e tšwelela ge a boledišana le Rebone a re:

Sarinki: Go no ba bjalo, Rebone. Mothuši wa gago ke nna. Ke nna ke go lefetšego sekolofisi, ka go fa tšhelete ya go go iša sekolong yeo Mahunela a e tšerego eupša ka mo tšeela yona gape ka go lefela part-time.

Rebone: Aowa Sarinki. Ke be ke thušwa ke wena? Wena o thubilego lapalešo? O ra gore le puku ye ya ka ke be ke rometšwe ke wena?

Sarinki: Go no ba bjalo.

(Maphoso, 2015: 113)

Sarinki o laetša botho le kwelobohloko go Rebone ka go lefela dithuto tša gagwe le ge a be a iphihla, a sa rate go ka tsebja gore ke yena a mo thušago. Le ge ditsela tša gagwe tša go hwetša tšhelete yeo di sa tsebalege, o kgona go dira tšohle tšeo di paletšego tatagwe. Eupša taba ya thušo ya go tšwa go Sarinki ga e thabiše Rebone ka ge Sarinki a thubile lapa la gabo ka go ratana le tatagwe le buti wa gagwe.

Benjamin: Ke gore ke nnete gore ngwana yo wa gago ke wa tate?

Sarinki: Aowa, Benjamin! ngwana yena ke wa gago. Ke ratane le Mahunela gore ke kgone go mo honolla

bongame bjola bja gagwe ka gore ke nna ke nnoši ke bego ke mo kgona.

(Maphoso, 2015: 112)

Le ge Sarinki le Rebone ba se na kamano le phedišano ye botse ka lebaka la maitshwaro a Sarinki a go phela bophelo bja go se tsebalege, ditoro tša Rebone di kgonne go tšwelela ka lebaka la Sarinki. Se se itaetša gore go na le maloko ao a nago le taba le ditšhiwana go swana le Jemina le Sarinki ge ba thekga Rebone. Sarinki le ge a utswitše tšhelete ya Mahunela, o be a ka kgetha go se lefele Rebone dithuto a tšhaba le yona a yo e jela kgole le bagwera goba maloko a gabo, se se laetša gore o be a na le taba le Rebone, le ge Rebone a be a sa se bone seo.

Kamano magareng ga Rebone le setšhaba

Bagologolo ba rerešitše ge ba re: “ngwana o godišwa ke setšhaba.” Ge Rebone a le kgakanegong, setšhaba se ile sa kopantšha dihlogo gore se bone gore se ka mo thuša bjang. Ka lebaka la maikemišetšo a Rebone a go nyaka go tšwetša dithuto tša gagwe pele, setšhaba se nyaka go mo thuša go lefela dithuto tša gagwe ka ketopele ya Moruti Shai le morutišigadi Kgoroši.

Shai: Ke sona se ntlitšego mo go lena. Ke tlile mo ka lebaka la yo mongwe wa bana ba ka kua kerekeng. Ngwana yo o tloga a šoma ka maatla, eupša ga a na mothuši.

Kgoroši: Le ra gore Rebone o tla dula gae ka mabjoko a a gagwe?

Shai: Ge re ka se dire se sengwe, morutišigadi Kgoroši.

(Maphoso, 2015: 23)

Le ge tšhelete yeo setšhaba se e kgobokeditšego e timetše, maloko a setšhaba a tšwela pele go nyakišiša ka yona. Se se bonala ge Shai a etela Malewe, poledišano ya bona ya sepela ka tsela ye:

Malewe: La dio re gata lehono moruti? Le re tlela ka dife?

Shai: Ditaba tša mogwerago, Mahunela.

Malewe: Hee, o dirileng?

Shai: Gape o timeditše tšhelete yela ya ngwana ya sekolo.

(Maphoso, 2015: 43)

Gwa buša gwa tšwelela poledišano ye nngwe magareng ga maloko a setšhaba go matlafatša yeo ya ka godimo le go thekga taba ya gore ngwana ga se wa gabo ke wa setšhaba. Gomme yona e sepela ka tsela ye e latelago:

Shai: Morutišigadi Kgoroši, bjale ke nako ya gore re kopantšheng dihlogo.

Kgoroši: Re di kopantšha bjang, moruti Shai?

Shai: Taba ya Mahunela e swanetše go fela. Tšhelete yeo e timetšego e swanetše go bowa.

(Maphoso, 2015: 46)

Kamano ya Rebone le setšhaba e laetša gore ngwana ga se wa batswadi fela, ke wa setšhaba. Tiro yeo e dirilwego ke setšhaba ke sešupo sa gore ditšhiwana ga di noši mo mathateng a tšona, barutiši, baruti, badirelaleago, maphodisa le bašomedi ba setšhaba ka moka ba gona go ba thuša. Kamano ya Rebone le maloko a gabo gammogo le setšhaba e laetša gore ga se ditšhiwana ka moka tšeo di bago ka gare ga dikamano tšeo go tšona di hlakišwago. Se sengwe ke gore setšhaba ga se lahlele ditšhiwana matsogo efela se leka ka maatla go thuša gore ditšhiwana le tšona di tle di tšwelele bophelong.

Thumo

Dikamano ka moka di na le diphapano le dithulano efela se ga se re gore dikamano di swanetše go fedišwa. Kgaolo ye e tšweleditše mathata ao a hlolago dithulano ka malapeng

go lebeletšwe dikamano tša go fapafapana. Go kamano ya baratani goba banyalani, go tšwelela dilo tše mmalwa tšeo di hlolago thulano le go phuhlamiša manyalo le marato a mantši. Go se botege, diphiri, go se boledišane le go se tshepane ke tše dingwe tša dilo tšeo di tlišago thulano gare ga banyalani le baratani. Go hloka thekgo le tlhokomelo ya batswadi ka dinako tše dingwe go dira gore bana ba motho ba be le kamano ya go tia le go phedišana gabotse. Se se lemogwa magareng ga bana ba Mahunela, Rebone le Benjamin. Go se be gona ga batswadi maphelong a bana, le batswadi bao ba palelwago ke go boledišana le bana ba bona, ke tše dingwe tša dilo tšeo di senyago kamano le phedišano magareng ga bana le batswadi.

Batswadi ba go hloka maikarabelo baneng ba bona ga ba ke ba ba le kamano ye botse le bana ba bona, go swana le Mahunela. Tlhokego ya maikarabelo ga batswadi ga go senye fela kamano le phedišano magareng ga bona le bana ba bona efela go feleletša go dira gore bana ba dire dilo tša go tšwa tseleng, go swana le Benjamin ge a ile a thoma go utswa dikgomo tša tatagwe, mola Rebone le yena a nyaka go ipha banna ba dilori ge taba ya go iša dithuto pele e sa kopane gabotse.

Methopo

- Ben-Nun, L. 2013. *Relationship Between Siblings in One Ancient Family*. Israel: B.N. Publications House.
- Boulerice, R.J. 2015. *The Importance of Relationships in Health Psychology: Relationship Effect on Physical and Mental Health*. Unpublished Research. Phoenix: Grand Canyon University.
- Machitela, M.S. 2013. *Kgalagalo tša Setu*. Seboi Publishers: Limpopo South Africa.
- Maphoso, L. 2015. *O Iphihletšeng?* Cape Town: First League Trading C.C.
- Skinner, D. Tsheko, N. Mtero-Munyati, S. Sekgwabe.M. Chibatamoto, P. Mfecane, S. Chandiwana, B. Nkomo, N. Tlou, S. le Chitayo, G. 2006. *Article in AIDS and Behavior: Towards a Definition of Orphaned and Vulnerable Children*. Cape Town: Springer Science + Business media Inc. <https://doi.org/10.1007/s10461-006-9086-6>